

EGEDY GERGELY

A brit külpolitika és Trianon, 1918–1919

Miben áll Trianon „lappangó titka”? E kérdést boncolgatva a 80. születésnapját a közelmúltban ünneplő Csoóri Sándor az InfoRádióknak adott interjújában rámutatott: e szomorú titok megfjtéséhez mindenekelőtt azt kell megértenünk, nem volt még olyan a világtörténelemben, „hogy sokkal nagyobbak az elszakított területek, mint az anyaország.” Miként történhetett ez meg? Hogyan fogadták el azt a békediktátumot, melyet a két világháború közötti időszak népszerű írója, Herczeg Ferenc találóan „a háborús düh legnyomorultabb torzszülöttjének” nevezett?

Az előzmények és a következmények kutatása ma is tart, de még mindig sok tévhit övezi a kilencven éve aláírt békeszerződést. Ebben nyilván nagy szerepe volt annak, hogy az államszocializmus hosszú időszakában a trianoni tragédia tabutémává vált, s elhallgatásra ítéltetett. Az érdeklődők leginkább még a franciák szerepével vannak tisztában, s tulajdonképpen meg is felel a valóságnak az a felfogás, hogy a trianoni rendezésért a legnagyobb felelősséget az akkori francia vezetés viseli. Ezt egyetlen kutatás sem cáfolta meg. De milyen szerepet játszott a franciák regionális érdekelttségét készséggel elismerő brit külpolitika? A válaszhoz a legtöbbit Arday Lajos munkájából tudjuk meg; a hazai történettudományban ő végzett elsőként úttörő jelentőségű kutatásokat e témában. A neves történész még a hetvenes évek első felében vizsgálta meg a londoni levéltári forrásokat, ám az akkori cenzúra sokáig nem tartotta megjelentethetőnek disszertációját, melyet meglehetősen önkényesen „nacionalista szemléletűnek” minősített. Illyés Gyula, majd Csoóri Sándor egyaránt „lobbított” a szerző mellett, s az eredeti anyag rövidített változata 1987-ben végre az érdeklődő olvasók kezébe kerülhetett a Magvető Kiadó gondozásában, *Térkép, csata után* címmel. Tavalay, 2009-ben megjelent a munka új, immár térképmellékletekkel is kiegészített kiadása, kulcsfontosságú dokumentumokat tárva a szakma és a nagyközönség elé. (Arday Lajos: *Térkép, csata után. Magyarország a brit külpolitikában, 1918–1920*, General Press Kiadó, Budapest, 2009)

Mint ismeretes, Anglia hagyományos erőegyensúlypolitikájában Ausztriának sokáig kulcsszerepe volt. Palmerston miniszterelnök 1848-ban azért vélte úgy, hogy a brit közvélemény szimpátiája ellenére sem támogathatja a magyar szabadságharcot, mert úgy látta, az Osztrák

Birodalom fenntartása egész Európa érdeke – és egyik országé sem annyira, mint éppen Angliáé. Az I. világháborúba való belépéskor Nagy-Britanniának és Ausztria-Magyarországnak nem volt egymással vitás kérdése.

Ami szűkebben Magyarországot illeti, a vele kapcsolatos pozitív brit attitűd csak a XX. század első évtizedében kezdett megváltozni – részben a birodalmat dezintegráló „48-as” függetlenségi törekvések, részben pedig a nemzeti kérdés kiéleződése kapcsán. (E folyamatról lásd Jeszenszky Géza kitűnő monográfiáját: *Az elveszett presztízs. Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában, 1894–1918*, Magvető, 1986). A brit közvélemény és a hivatalos politika megváltozásához a legnagyobb mértékben – az emigráns nemzetiségi politikusok mellett – Robert Seton-Watson oxfordi tanár és Wickham Steed újságíró járult hozzá.

Robert W. Seton-Watson, egy puritán skót család sarja 1905-ben érkezett Bécsbe, azzal a céllal, hogy a magyarországi kálvinizmus történetét tanulmányozza. A magyar politikusokról igen gyorsan rossz benyomása alakult ki, s így könnyen a Ferenc Ferdinánd köréhez tartozó, leplezetlenül magyarellenes nemzetiségi politikusok befolyása alá került. Értesüléseit a továbbiakban szinte kizárólag a nemzetiségi vezetőktől szerezte, „kedvenceivé” a csehek és a szlovákok váltak. 1908-ban publikálta legismertebb könyvét *Racial Problems in Hungary* címmel, melyet az egyik londoni lap így méltatott: „Nemcsak a legjobb angol könyv Magyarországról, de valószínűleg hosszú ideig alapvető és hiteles forrásmunkául szolgált majd...” A mű felét a nemzetiségek, különösen a szlovákok sérelmei alkotják, de tegyük hozzá, hogy a szerző, bár élesen bírálta a magyar politikát, akkor még csak belső reformokat szorgalmazott, semmiképp sem a birodalom etnikai alapon való feldarabolását.

Henry Wickham Steed 1902-től 1913-ig volt a patinás „The Times” ausztria-magyarországi tudósítója. A hazánkkal kapcsolatos véleményét jól tükrözi, hogy *A Habsburg-monarchia* című művében (1913) egyetértéssel idézi Metternich elhíresült mondását, miszerint „Ázsia a Landstrassénál kezdődik...” A háború előestéjén így írt lapjában a Monarchiáról: „A dualista rendszer az ausztriai németek és a magyarok szövetsége, akik a császárral osztoznak a hatalmon, s mindhárman Berlinhez vannak kötve.” 1914. december 2-án egyenesen azt állította lapja vezércikkében, hogy a világháború végső oka az ausztriai és magyarországi nemzetiségi kérdés.

Az I. világháború folyamán jelentős változás következett be a Monarchia „hivatalos” londoni megítélésében is. A dunai birodalom kiegyensúlyozó szerepét valló felfogás mellett ugyanis megjelentek azok az álláspontok,

tok, amelyek sürgették, hogy a térséget nemzeti államok formájában szervezzék újjá, a régi keretek teljes felbontásával. A Monarchia-ellenes propagandában Tomas Masaryk és Eduard Beneš cseh politikusok jártak az élen – s valamennyien számíthattak Seton-Watson és Steed körének a támogatására. 1915-1916 folyamán a Foreign Office-ba egyre több olyan ember került be (köztük a német- és magyarellenes Sir Eyre Crowe is), aki az ő eszméiket és elképzeléseiket vallotta. A Külügyminisztérium új orientációját híven tükrözte az a fontos jelentés, melyet Asquith miniszterelnök megbízásából Sir William Tyrrell és Robert Paget készített a területi kérdések majdani rendezéséről 1916 augusztusában. Tyrrell és Paget a tartós béke előfeltételének a nemzeti törekvések kielégítését, értsd a Monarchiával szemben ellenséges nemzetek igényeinek az elismerését tekintette. Ők már nem számoltak Ausztria-Magyarország kiegyensúlyozó szerepével, mert a Monarchiában a fő ellenség, Németország erőtartalmát látták. A dokumentum érdekessége, hogy Csehországot a Lengyel Királysággal kívánta egyesíteni – a szlovákokról egy szó sem esik benne. Az Arday Lajos által feltárt forrásokból ugyanakkor tudjuk, hogy Seton-Watson már 1914 októberében, a legnagyobb titokban találkozott Masarykkal Rotterdamban, s a néptelen mólókon folytatott tárgyaláson egyetértésre jutottak abban, hogy a történelmi Cseh-Morvaországot Magyarország szlováklakta körzeteivel együtt kell helyreállítani.

A Tyrrell-Paget jelentés érvelése komoly „tüzérségi” támogatást kapott a Seton-Watson által 1916 októberében megindított folyóirat, a *New Europe*, vagyis *Új Európa* szerzőinek a részéről. Az utóbbiak körében megtaláljuk a francia Tardieu-t, a cseh Masarykot s a román Ionescut és Iorgát. Joggal emeli ki Arday Lajos: különös súllyal esett latba azon brit szerzők részvétele, akik ekkor már kulcsfontosságú külügyi posztokat töltöttek be. Közülük emeljük ki a Seton-Watsonnál nem sokkal kisebb tekintélyt kivívó, Ausztria-Magyarországot gyűlölő, kelet-európai születésű és a szigetországba csak 1906-ban érkező, elfogultan cseh-barát Lewis-Bernstein Namiert! Gyors karriert futott be, és a Foreign Office Politikai Hírszerző Osztályának egyik vezetője lett.

A főszerkesztő Seton-Watson mindent elkövetett, hogy olvasóinak a szemében lejárassa, erkölcsi és politikai hullának ábrázolja a Monarchiát – és különösen Magyarországot. Szerinte a háború sokkal inkább szolgálta a magyar, mint az osztrák érdekeket. A *New Europe* harmadik számában például így írt a magyarokról: „A felelősségük valójában nagyobb, mint Ausztriáé, mert megszerezték Bécs fölött az ellenőrzést, és

Berlinnel osztoznak a háború vezetésében.” Seton-Watson sajátos értelmezésében a magyarok minden más népnél többet tettek a háború kirobbantásáért, s az elnyomott nemzetiségek fölött a modern világ által ismert „legvadabb önkényt” gyakorolták...

Ezzel párhuzamosan azonban a brit politikai eliten belül tovább éltek azok a nézetek is, melyek a Monarchia fenntarthatóságából és fontosságából indultak ki. (A recensens ajánlja az érdeklődőknek a berlini születésű Wilfried Fest munkáját, amely az Ausztria-Magyarországhoz való brit viszonyulás árnyalatainak roppant alapos elemzését nyújtja: Wilfried Fest: *Peace or Partition? The Habsburg Monarchy and British Policy, 1914–1918*, George Prior, London, 1978) Sir William Robertson vezérkari főnök például a Tyrrell-Paget memorandummal szinte egy időben olyan emlékiratot készített, melyben amellett érvelt, hogy Oroszország és a szláv népek hatalmának a korlátozásához nélkülözhetetlen Ausztria-Magyarország. S 1917 első felében váratlanul új erőre kapott a Monarchia megőrzésének a koncepciója! E fordulat hátterében a Ferenc Józsefet követő IV. Károly látens poroszellenessége és antant-barátsága állt; reális lehetőségként merült fel a Monarchiával kötendő különbéke. A közeledés esélyét erősítette, hogy 1916 decemberében a londoni kormány élére a Monarchiával szemben egyáltalán nem ellenséges, pragmatikus gondolkodású Lloyd George került.

Bécs informális puhatolozására válaszul Balfour külügyminiszter titkárát, Sir Eric Drummond-ot megbízták, hogy készítse el a brit tárgyalási pozíció irányelveit. Az elkészült anyag azt indítványozta, hogy a dualizmus rendszerét egy négyes államszövetség váltsa fel, melyben Csehország (de nem Csehszlovákia!) és a délszláv államszövetség (Jugoszlávia) Ausztriával és Magyarországgal egyenlő jogokat élvezne. A memorandum nem számolt azzal, hogy Erdélyt Romániához csatolják, elfogadható engedményként a helyi autonómia bevezetését jelölte meg.

Az októberi orosz forradalom győzelme után Drummond egy újabb tervezet elkészítésére is utasítást kapott, s ez, amint Arday Lajos megállapítja, még kedvezőbb feltételeket tartalmazott Ausztria-Magyarország számára; ebben például már fel sem merül Erdély státuszának a módosítása. Lloyd George személyes megbízottja, a különbéke-tárgyalásokat bonyolító Jan Smuts a volt londoni osztrák nagykövetnek, Mensdorffnak kifejtette: ha Ausztria kész szakítani Németországgal, számíthat a Brit Birodalom messzemenő támogatására... Mindez akkoriban persze még féltve őrzött titok volt, ám Lansdowne külügyminiszter cikke a *Daily*

Telegraph 1917. november 29-i számában mindenki számára világossá tette, hogy Lloyd George kormánya nem készül a közép- és délkelet-európai határok nagyszabású átrendezésére. Ezt maga a kormányfő is megerősítette, amikor 1918. január 5-én mondott beszédében leszögezte: a britek nem azért harcolnak, hogy szétzúzzák Ausztria-Magyarországot.

A különbéke-tárgyalások kapcsán kirajzolódó külpolitikai fordulat természetesen még jobban aktivizálta a *New Europe* passzívna addig sem mondható körét. Szimpatizánsai minden tőlük telhetőt megtettek a titkos tárgyalások sabotálására; ezeknek, mint ismeretes, végül az vetett véget, hogy Párizsban példátlan módon nyilvánosságra hozták a bécsi szándékokat. 1918 nyarától Seton-Watson és Steed minden erőfeszítése a Csehszlovák Nemzeti Tanács elismertetésére irányult. E törekvés hátterét nagyon jól világítja meg Arday Lajos, amikor rámutat, hogy sokféle (olasz, délszláv, román) területi igényt ki lehetett volna elégíteni úgy, hogy még mindig megmaradt volna egy erős, harmincmillió osztrák–magyar–cseh központi mag, viszont egy „életképes” Csehszlovákia „a robanás erejével veti szét az egész birodalmat”. 1918 elején a brit kormány felállított egy propagandaminisztériumot, s ennek egyik kulcsembere Steed lett. Az egykori bécsi tudósító szinte frontális támadást indított az „Ausztriát megőrzők” érvei ellen, azt állítva, hogy az utóbbiak nem is tudják, mit akarnak megőrizni...

E rövid áttekintésből is kitűnik: Londonban nagyon hosszú ideig küzdött egymással a két szemben álló irányzat Ausztria-Magyarország sorsát illetően. 1918 nyarára azonban ismét a Monarchia ellenségeinek az irányvonala kerekedett felül, miután a különbéke-tárgyalások kudarcba fulladtak. Arthur Balfour külügyminiszter maga is átállt a dunai birodalommal leszámolni akarók táborába; e fejlemény jelentős mértékben járult hozzá ahhoz, hogy a *New Europe* elveit valló fiatal külügyi tisztviselők szinte szabadkezelt kaptak a közép-európai angol politika alakításában. A fordulatot tükrözte, hogy Franciaország után Nagy-Britannia is elismerte (augusztus 9-én) a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot. A recenzens egyetért Arday Lajossal: „Az Osztrák–Magyar Monarchia bukását nem a londoni és a bukaresti egyezmények, hanem az 1918 júniusa és szeptembere között a Csehszlovák Nemzeti Tanácsnak adott elismerések mondták ki.”

A fegyverszünet után ismét nyilvánvalóvá vált, hogy a briteket a Szaloniki-Konstantinápoly vonaltól északra fekvő térség nem különösebben érdekli; itt a kezdeményezést a franciáknak engedték át, cserében viszont engedményeket követeltek maguknak a Közép-Keleten. A londoni kabinet november 18-i ülésén végérvényesen

elvetette azokat a javaslatokat, hogy brit katonákat vezényeljenek Közép-Európába. „Öfelsége kormánya teljességgel ellenzi brit csapatok küldését Budapestre vagy Bécsbe” – fogalmazódott meg a hivatalos álláspont. A szerző meggyőzően állapítja meg: a britek így elmulasztották a térség tervszerű újjászervezésének a lehetőségét, hiszen ezzel lényegében mindent a franciákra, illetve cseh, délszláv és román szövetségeseikre bízta.

1918 októberének végén Bárczy István miniszterelnökségi tanácsos Bernben felkereste Nagy-Britannia svájci nagykövetét, Sir Horace Rumboldot azzal a kéréssel, hogy juttassa el Lloyd George-hoz az általa készített memorandumot. A kötetben bemutatott emlékirat egyrészt Magyarország területi integritása mellett emel szót, másrészt a magyar államférfiak angolbarátságát hangsúlyozza. A nagykövet nem fogadhatta ugyan az ellenséges országból érkező Bárczyt, de beadványát továbbították a Foreign Office-ba, ahol azonban Namier gúnyos megjegyzések kíséretében utasította el. („A Bárczy-típusú magyarok azt szeretnék, hogy mi akadályozzuk meg Magyarország természetes szétszakadását...”) A memorandumnak természetesen egy sora sem került Lloyd George szeme elé...

Ez az eljárás később is ismétlődött; a Teleki Pál által Londonba küldött dokumentumokat például minden megjegyzés nélkül Párizsba irányították, ahol egy irattárban fektették el őket. Bethlen István a kalandos pályafutású Ludvig Jenőn, egy volt brit-indiai tisztviselőn keresztül próbált kapcsolatot teremteni Londenal. Ludvig memoranduma azt hangsúlyozta, hogy Magyarország integritása Angliának is előnyös lenne; „Magyarország Anglia kontinentális Gibraltárja lehet a szláv tenger partján...” Az anyagot csak a három legalacsonyabb beosztású tisztviselő látta a Külügyminisztériumban, s „No action” megjegyzéssel tették az irattárba. A könyvből kiderül: a Foreign Office tisztviselőinek bevett gyakorlata volt, hogy egyszerűen nem adták tovább azokat a jelentéseket, amelyek tartalma nem egyezett meg az ő elképzeléseikkel. Így gondoskodtak a *New Europe*-kör szimpatizánsai arról, hogy feletteseik csak egyoldalú, többnyire torzított híryanagok ismeretében hozzák meg döntéseiket.

1919 januárjában, a háború után első ízben egy brit küldöttség érkezett Budapestre, azt a reményt keltve a magyar kormányzatban, hogy rés támadt a teljes elszigetelődés falán. Ez a bizottság a békekonferencia Gazdasági Főtanácsának volt alárendelve, és William Beveridge vezette. Beveridge tartózkodónak, de megértőnek bizonyult. Igen sokatmondó, ezért érdemes idézni, hogy a Párizsban tárgyaló brit delegáció tagja, a *New Europe* eszméinek elkötelezett híve, Harold

Nicolson milyen lekicsinylően írt Beveridge beszámolójáról: „Ebéd után Crowe, Howard és én hosszú és bonyolult beszélgetést folytattunk W. Beveridge-dzsel, aki most tért vissza egy segélymisszióval. ...Nagyon magyarbarát, nem ismeri az időszerű eseményeket és problémákat, ami nagy kár, mert találkozni fog Lloyd George-dzsal”. A Foreign Office berkeiben a magyarbarátság főbenjáró bűnnek számított: Beveridge-nek rövidesen távoznia kellett a bizottságból... Esete jól példázza a brit közép-európai politika egyik roppant sajátos vonását: a helyszíni tapasztalatokkal rendelkezők elképzelései jóval ésszerűbbek voltak a Londonban vagy Párizsban tartózkodóknál, ám mégis mindig az utóbbiak akarata érvényesült.

Nem talált visszhangra Sir Thomas Cuninghame ezredesnek, a bécsi brit nagykövetségen székelő katonai főmegbízottnak a véleménye sem: ő 1919. február 5-én látogatott Budapestre, s a Károlyi Mihállyal folytatott tárgyalásai után azt jelentette, hogy az antant segítsége nélkül a helyzet tarthatatlanná válik a gazdasági csőd és a kommunista aknamunka által fenyegetett Magyarországon. Megoldásként nemzetközi rendezési bizottság kijelölését indítványozta. Thwaites tábornok, a katonai hírszerzés főnöke egyetértett vele, ám az ekkor már Párizsban tartózkodó Crowe a nagy fontosságú ügyet holtvágányra jutatta azzal a magyarázattal, hogy semmi sem várható multinacionális bizottságoktól... Attól tartott ugyanis, hogy a kiküldendő bizottság nem fogja mindenben támogatni a magyarok ellenségeinek az elképzeléseit. Az Arday Lajos által bemutatott dokumentumok egyértelműen tanúsítják: bármennyire is kereste Károlyi az antant kegyeit, kormányát nemcsak a franciák, hanem az angolok is ellenségesen kezelték, s gyakorlatilag ellenvetés nélkül elfogadták az egyoldalú francia intézkedéseket. (A hazai belpolitikai háttérhez ld. Salamon Konrád monográfiáját: *Nemzeti önpusztítás, 1918–1920*, Korona, 2001)

Míg Magyarország egyre mélyebb válságba süllyedt, a győztes hatalmak Párizsban hozzákezdtek a végleges határvonalak kijelöléséhez. A szakmai felkészülés érdekében a Foreign Office már 1917-ben létrehozott egy speciális csoportot a tárgyalásokon szükséges anyag összegyűjtésére. Az Osztrák–Magyar Monarchia vonatkozásában az „elismert szakértőket” Seton-Watson és munkatársai jelentették, s ez a magyarságra nézve nem sok jót ígért... Mielőtt azonban a határkijelölő bizottságok munkájával foglalkoznánk, érdemes megemlíteni, hogy már 1918 utolsó harmadában két rendezési javaslat is született Magyarországra nézve. Az egyik javaslat magyar szempontból igencsak kedvező lett volna. Az október végére kidolgozott tervezet szerzője Leo

Amery, Lloyd George egyik tanácsadója és kormányának egyik titkára volt, aki abból indult ki, hogy Közép-Európában nem lehet, és nem is érdemes etnikai alapon meghúzni a határokat. A fentebb említett Drummond-memorandumokhoz hasonlóan, de a föderáció gondolatát (időlegesen) elvetve, Amery négy önálló állam létrehozását javasolta az egykori birodalom területén: Cseh- és Morvaországot – Szlovákia nélkül, Német-Ausztriát, a Szerbiát is magába foglaló Jugoszláviát Horvátországgal együtt, s Magyarországot, „úgy, ahogy most van, leszámítva Szlavóniát és Horvátországot”. Erdély, a Felvidék és a Bácska elcsatolásáról ebben tehát szó sem volt! A javaslatot a Foreign Office megbízásából véleményező Namier természetesen alapjaiban elhibáztottnak nevezte az anyai ágon magyar zsidó Amery koncepcióját, s a „balkanizáció” emlegetett veszélyét egy kézlegyintéssel elintézte.

1918 decemberében maga Seton-Watson is kidolgozott egy memorandumot a magyar rendezés tárgyában, erről a brit-magyar kapcsolatokkal ugyancsak behatóan foglalkozó Romsics Ignác számol be részletesebben. (*A brit külpolitika és a „magyar kérdés”, 1914–1946*, Századok, 1996/2). Korábbi felfogásához híven Seton-Watson maximálisan a cseh-szlovák, a román és a délszláv érdekeket részesítette előnyben, ám joggal emeli ki Romsics Ignác, hogy a javasolt határok mégsem voltak annyira kedvezőtlenek, mint amelyeket azután a békekonferencia elfogadott. A határokat ugyanis olyan ún. „szürke zónákon” vezette keresztül, amelyek magyar többségűek voltak, s amelyek végleges hovatartozását helyszíni vizsgálatokra bízta volna. Hogy ez mit jelentett? Röviden, a teljesség nélkül: északon a Csallóközt, Hont megye három déli járását (Ipolysággal), valamint Abaúj-Torna megye két déli járását (Kassa nélkül) kész lett volna magyar kézen hagyni. Román vonatkozásban a Szatmárnémetitől Nagyváradon át Aradig húzódó sávot Magyarországnak adta volna – Szatmárnémetivel és Nagyváradal, igaz, Arad nélkül.

És akkor térjünk vissza a békekonferenciához. Kik is döntöttek a sorsunkról brit részről?

Az 1919 januárjában megnyíló párizsi békekonferencián a brit delegációt maga a miniszterelnök, a „walesi varázsló”, David Lloyd George vezette, aki – noha korábban soha nem foglalkozott Közép-Európa ügyeivel – talán mindenki másnál nagyobb bölcsességet és józanságot tanúsított. A küldöttség második embere az akkor már hetvenegyedik évében járó Arthur Balfour külügyminiszter volt, aki nem szívesen ereszkedett le a napi politika apró-cseprő ügyeihez – hazánk pedig ilyennek számított a szemében. Rangban őt követte Lord Charles Hardinge külügyminiszter-helyettes, aki

egyértelműen a harciasan németellenes és franciabarát körökhöz tartozott. Gyakorlati szempontból a brit delegáció talán legfontosabb tagja a már fentebb is emlegett, német- és magyarellenes Sir Eyre Crowe külügyi államtitkár volt, akiről Nicolson azt jegyezte fel visszaemlékezésében, hogy ő volt „a központja mindennek”. Dokumentumok hosszú sora bizonyítja, hogy a legtöbb esetben ő mondta ki a döntő szót a határok kérdésében. Mellette két fiatal diplomata játszott kulcsszerepet a magyar ügyekben.

Egyikük, az előbb említett Harold Nicolson, aki később híres diplomáciatörténésszé vált, nagyfokú szubjektivitásával együtt is sok érdekeset elmond a békekonferencia menetéről 1933-ban közzétett visszaemlékezéseiben (Harold Nicolson: *Peacemaking 1919*, London, Constable, 1933). Magyar szemmel igencsak furcsa arról olvasni, hogy a brit delegáció tagjai meg voltak arról győződve, nem csak a békét, hanem az „örök békét” készítik elő... Felettebb realiztikus viszont annak beismerése, hogy valamennyien Seton-Watson és az ő *New Europe*-jának a szellemi befolyása alatt álltak. „Át voltam itatva ennek az eszméivel” – írja, elismerve, hogy „részhajlás volt ez és előítélet”. „Az olyan fogalmak, hogy »Németország«, »Ausztria«, »Magyarország«... nem sokat foglalkoztattak minket. De ha az új Görögországra, az új Csehországra, az új Lengyelországra gondoltunk, a szívünk himnuszokat kezdett el énekelni.” A magyarokkal kapcsolatos érzéseiről így ír: „Megvallom, erre a turáni törzsre heves utálattal és ellenszenvvel tekintettem és tekintek. Unokatestvéreikhez, a törökökhöz hasonlóan sokat romboltak és semmit sem teremtettek.”

A másik fiatal diplomata az ausztráliai születésű Allen Leeper volt, akinek a románok voltak a „kedvencei”, s aki már 1917-ban pamfletet írt a „román ügy” igazságáról (*The Justice of Rumania's Cause*). Az operatív szintű döntéshozatal főszereplőinek a beállítottsága annál is fontosabbá vált, mivel – amint azt Arday Lajos hangsúlyozza – a nagyhatalmak vezetői „anélkül érkeztek Párizsba, hogy akár saját politikai elképzeléseiket tisztázták volna.” Közös vagy egységes álláspontról Európa újjászervezését illetően tehát szó sem volt. Számos érdemi döntés ily módon túl sokszor az alsóbb szintekre maradt.

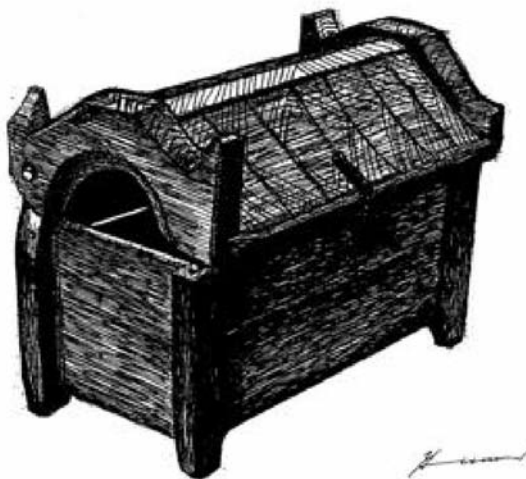
A határkérdésekkel foglalkozó bizottság legfelső szerve az ún. Területi kérdések bizottsága lett, a francia André Tardieu elnökletével. A magyar határokkal két albizottság, a csehszlovák és a román foglalkozott. A jugoszláv határok ügyében Olaszország tiltakozása miatt nem alakítottak külön bizottságot, így a jugoszláv–magyar határ kérdését is a román bizottság hatáskörébe utalták. A csehszlovák bizottságot a francia Jules Cambon vezette, s brit részről Nicolson vett részt benne, a román magá Tardieu irányította, Nagy-Britanniát pedig Crowe és Leeper képviselte.

A brit béke delegáció 1919. február 8-ra készítette el a Magyarország határaitra tett javaslatait.

A magyar–szlovák határra tett javaslat a következő volt. Az Arday Lajos munkájában közzétett dokumentumot szó szerint idézzük: „Szlovákia határának a Pozsonytól a Kis-Duna mentén kell húzódnia Komáromig, azután az Öreg-Duna ágot kövesse Szobig. Szobtól nyugatra az Ipoly folyó jobb partját kövesse egy pontig Losonctól, a fontos csomó-

ponttól délre. Onnan a határ északkeleti irányban halad tovább, a csehszlovák állam területén hagyva Rimaszombat, Pelsőc és Torna városokat, Magyarországnak pedig Putnokot, Hídvégardót és Göncöt. Göncötől északra a határvonal délkelet felé ereszkedik, úgy, hogy a javasolt román határt Vásárosnaménynál érje el, Magyarországnak hagyva Sárospatakat és Kisvárdát, de Csehszlovákiába kebelevezve be Sátoraljaújhelyt.” A javaslatához fűzött érvelés elismeri: „A cseheknek ítélt 35 mérföldnyi féloldalas Duna-partszakasz Komárom és az Ipoly-torkolat között gazdasági alapon kerül átengedésre, elsősorban azért, hogy szabad dunai kijáratot adjon nekik egyetlen hajózható vízi útjukon, a Vágon”. A keleti határszakaszt illetően pedig elismeri az érvelés: „Szepsitől Vásárosnaményig a határ az etnikai megoszlás ellenére halad, de a javasolt vonal közvetlen összeköttetést biztosít Románia és Csehszlovákia között anélkül, hogy a cseheknek új vasútvonalat kellene építeniük.”

Román–magyar vonatkozásban a következőképp nézett ki a brit javaslat – ismét szó szerint idézzük. „Azt javasoljuk, hogy Vásárosnaménytől... a határ a Szamos folyó mentén haladjon lefelé Csengerig, azután délnyugatnak Tasnádot Romániának, és Székelyhidát Magyarországnak hagyva, Bihartól keletre, Nagyváradtól

nyugatra, Kötegyántól keletre, Otlakától nyugatra, úgy, hogy a Maros folyót Magyarpécskánál érje el, aztán a Maros vonala mentén, annak a Tiszával való összefolyásáig, aztán a Tisza mentén le egészen Adáig, addig a pontig, ahol Románia, Magyarország és Jugoszlávia javasolt határai találkozni fognak”. Ehhez is fűztek hivatalos érvelést, amely, többek között, megállapította: „Bár etnikai alapon a Felső-Tiszavidék... csaknem tisztán magyar, alapvető fontosságúnak tekintettük, hogy... [Románia és Csehszlovákia között] magyar ellenőrzéstől független közvetlen vasúti és gazdasági összeköttetést biztosítsunk.” Figyelemre méltó a következő „érv” is Nagyvárad és Arad elcsatolása kapcsán: „E városok Romániának juttatása fontos egyrészt mint a dolgok új rendjének a szimbóluma, másrészt mint a fizetség egy része azokért a súlyos veszteségekért, amelyeket a magyar kormányzat a román lakosságnak okozott a háború folyamán.” Az érvelés, igen szemérmetlenül, arra is nyíltan utal, hogy az „elkerülhetetlen fluktuációk” amúgy is hamarosan megerősítik majd e városok román jellegét.

Talán azzal összefüggésben, hogy a délszlávoknak nem voltak olyan harcias támogatói a brit delegációban, mint a cseheknek, a szlovákoknak és a románoknak, Magyarország déli határának meghúzásánál egy hajszállal több „nagyvonalúság” érvényesült. A Duna-Dráva háromszöget e tervezet eredetileg Magyarországnak szánta, azzal az indoklással, hogy a népesség etnikai eloszlása nem indokolja a Jugoszláviához csatolást, s a Bácska egy részét – a Ferenc-csatorna vonala mentén megfelelve – ugyancsak Magyarországnak kívánta adni.

A javaslatokról az említett bizottságokban kezdődött meg a vita. A csehszlovák bizottság üléseiről jegyzőkönyvet nem vezettek, így elsősorban a visszaemlékezésekből és emlékiratokból szerezhetünk képet a történekről. Az érdemi vitát megelőzte Benešnek a Tizek Tanácsa előtt február 5-én tartott három és fél órás beszéde, amelyben, igen ravaszul és hatásosan, a szláv népek feletti német uralmat összekapcsolta a magyar uralommal. Igaz, Lloyd George többször is megkérdezte tőle, milyenek az etnikai viszonyok a térségben, ő azonban az igényelt területek szétválaszthatatlanságát hangsúlyozta. Sőt, bejelentette igényét a Csehszlovákia és Jugoszlávia között húzódó „korridorra”, melyet „a németek és a magyarok határterületeiből kellene kijelölni.” Lloyd George kérdései és megjegyzései, amint arra Arday Lajos felhívja a figyelmet, jól tükrözték, hogy ő – a delegációjának tagjaitól eltérően – az etnikai határ mentén szerette volna kijelölni az államhatárt.

A bizottságban azonban a francia szempontok kerekedtek felül. Le Rond tábornok és a többi francia képviselő nyíltan törekedett arra, hogy akkora területet adjanak Csehszlovákiának, amennyit csak lehet. E ponton feltétlenül meg kell jegyeznünk, hogy a magyarokkal szemben a legkevésbé elfogultak, ha úgy tetszik, a legtárgyilagosabbak az amerikaiak voltak – s ugyanez mutatkozott meg a román bizottságban is. A brit delegáció a francia és az amerikai között foglalt állást. A Csallóközt a franciák a cseheknek, az amerikaiak és a britek a magyaroknak akarták adni – e kérdésben a brit engedékenység döntötte el a terület sorsát, viszont az ominózus cseh–délszláv „folyosó” ügyében (s néhány más extrém cseh követelés ügyében, mint pl. a Börzsöny) a brit-amerikai mérséklet kerekedett felül. 1919. március 12-re a bizottság elkészült a tervezettel – a trianoni csehszlovák–magyar határ lényegében elnyerte végső formáját.

Ekkor azonban még hátra volt a Négyek Tanácsának döntése, s a határvonalat méltánytalannak tartó brit miniszterelnök megbízta Jan Smuts-ot, aki kezdettől fogva egy ésszerűbb közép-európai rendezést pártolt, hogy utazzon Prágába és tárgyaljon Masaryk elnökkel a kompromisszumok lehetőségéről. Jelentésében a búr származású tábornok arról számolt be, hogy Masaryk egyetértett vele az alaptalan cseh igények elvetésében – később azonban Beneš azt állította, Smuts rosszul értelmezte a neki mondottakat. A „nagyok” május 12-én végül eredeti formájában hagyták jóvá az illetékes területi bizottság javaslatait.

Hasonló módon zajlottak az ügyek a román bizottságban is. A Bukarestet képviselő Bratianu február 1-jén terjesztette elő a Tizek Tanácsának területi követeléseit, az 1916-os titkos bukaresti szerződésből indulva ki, Erdélyt egészen a Tiszáig számítva és a székelyekről azt állítva, hogy azok nem azonosak a magyarokkal. Lloyd George kérdései ezúttal is a magyarokkal szembeni követelések etnikai és történelmi megalapozottságát firtatták, s Bratianu távozása után a miniszterelnök további szakértői vizsgálatokat javasolt. A román (és a jugoszláv) területi bizottság munkájának részleteit kevésbé ismerjük, mint a csehszlovákét, de Arday Lajos kutatásaiból kitérünk: a franciák a bizottság első összejövetelén a javaslat-tervezetbe be akarták illeszteni az 1916-os szerződés pontjait, de az angol és amerikai delegátusok ezt visszautasították. A francia törekvés az Arad-Békécsaba-Nagyvárad-Szatmárnémeti vasútvonal biztosítására irányult, amelyet az amerikaiak néprajzi alapon határozottan elleneztek. (Az ő javaslatuk a Szatmárnémeti–Nagyvárad–Arad vonalat teljes egé-

szében magyar kézen kívánta hagyni!) Válaszul Tardieu kijelentette, hogy a francia vezérkar stratégiai okokból követeli e városoknak és a vasútvonalnak Romániához csatolását. A brit (és az olasz) álláspont a franciákéhoz állt közelebb, az amerikaiak így egyedül maradtak azzal a véleményükkel, hogy a románok építsenek maguknak vasútvonalat. Amerikában publikált munkájában Deák Ferenc (Francis Deák: *Hungary at the Peace Conference*, New York, 1942, újabb kiadás: 1972, New York, Fertig) idézi Crowe-t, aki úgy foglalt állást, hogy a közlekedési vonalak biztonságáért nyugodtan fel lehet áldozni „néhány száz-ezernyi magyart”. Március 3-án tartott ülésén a bizottság, miután február 22-én magát Bratianut is meghallgatta, aki deklaráta, hogy országa roppant liberális lesz a magyar kisebbséggel szemben, elfogadta az erdélyi és a bánáti határvonalak tervezetét. Ez Romániának adta a Lökösháza–Békéscsaba–Kötegyán háromszöget, északkeleten pedig a Nagykároly–Mátészalka–Csap közötti vasútvonalat. Március 18-án az amerikai delegációnak még sikerült néhány négyzetkilométeres területet megmenteni Magyarországnak számára a Bánátból, Újszeged és Kiszombor között, azzal érvelve, hogy erre Szegednek gazdasági okból feltétlenül szüksége van.

Az összes területi bizottság közül a román készítette el utójára, április 6-ra összefoglaló jelentését, s ebben két ponton módosítottak a magyarok javára. A kompromisszum háttere a rendelkezésre álló dokumentumokból pontosan nem rajzolódik ki, de tény, hogy a két fentebb említett vasútvonalat (Kötegyán–Békéscsaba–Lökösháza; Mátészalka–Csap), feltehetően az amerikaiaknak köszönhetően, a románok nem kapták meg. E két szakasz „elvesztése” miatt a román miniszterelnök első felindulásában bejelentette, hogy nem tudja elfogadni a békeszerződést...

Ami az új délszláv államot illeti, Magyarország felé csak a bácskai határ lehetett kétséges, mivel nyilvánvaló volt, hogy a kilencszáz éves drávai horvát–magyar határ változatlanul fog maradni. Pontosán nem tudni, ezt Arday Lajos is megállapítja, hogy a délszláv kérdésben az olaszokkal is viaskodó franciák miként tudták az eredetileg indítványozott, a Bácskát kettéosztó javaslatot a szerbek javára és a magyarok rovására módosítani. A csehekhez és a románokhoz hasonlóan a szerb követeléseknek sem voltak határai: Pasić azt kérte a békekonferenciától, hogy még Baját és Mohácsot is csatolják az új délszláv államhoz... Ennek kapcsán még Leeper is így vélekedett: „Teljességgel igazolhatatlannak érzem az újabb jugoszláv területnövekedést a Bácskában, ahol már eddig is több területet szereztek,

mint amennyi tisztán etnikai alapon járt volna nekik...” A baranyai háromszöget mégis sikerült a belgrádi kormányzatnak átcsatoltatni – az eredeti brit javaslat kilenccel több községet hagyott volna magyar területen, a helyi központnak számító Pélmonostorral együtt.

A békekonferenciára jóval később visszatekintve maga Nicolson is ezt írja, némiképp ellentmondásban azzal, amit fentebb idéztünk tőle kezdeti lelkesedéséről: „Úgy hagytuk el Párizst, hogy tudtuk: az ellenségeinkre kényszerített békeszerződések nem voltak sem igazságosak, sem pedig bölcssek”. S ehhez még azt a megjegyzését is érdemes felidézni, miszerint utólag belátta, a leginkább racionális és méltányos határokat az amerikai tervezet alapján lehetett volna meghúzni...

Lloyd George-nak azonban nem volt szüksége másfél évtizedre ahhoz, hogy hasonló következtetésekre jusson, és a sokszor idézett *Fontainebleau-i memorandum*ban, 1919. március 25-én megfogalmazta a béke-tervekkel kapcsolatos alapos kritikáját. Helyzetértékelése nagyfokú józanságot tükrözött. A kommunista veszélyt és a területi kérdéseket összekapcsoló memorandumból csak a legfontosabbakat emelem ki. A miniszterelnök a magyar Tanácsköztársaságra utalva kifejtette, hogy ami ide vezetett, az „elsősorban az, hogy nagyszámú magyart rendelnénk mások uralma alá.” A németlakta területek elcsatolását alapvetően elhibázottnak minősítve így folytatta: „Amit a németekről mondtam, az ugyanúgy igaz a magyarokra is. Soha nem lesz béke Délkelet-Európában, ha a most létrejövő kis államok mindegyikének jelentős magyar lakossága lesz. Ezért én a béke vezérelvének azt tekinteném, hogy amennyire az emberileg lehetséges, a különböző népfajok kapják meg saját hazájukat, és hogy ez az emberi szempont előzzön meg minden stratégiai, gazdasági vagy közlekedési megfontolást...”

A brit kormányfő a későbbiekben is a bizonyítékát adta annak, hogy nem a Foreign Office szemüvegén keresztül szemléli a közép-európai eseményeket. Ellis Ashmead-Bartlett újságíró, akit az 1915-ös gallipoli hadműveletekről írott tudósításai nemzetközileg is ismertté tettek, 1919-ben jó néhányszor járt hazánkban, és Lloyd George személyesen is fogadta őt. Bartlett feljegyezte, hogy beszélgetésük során Lloyd George, miután érzékeltetette, hogy a románokról és a csehszlovákokról nincs túl jó véleménnyel, egyszer csak kijelentette, a jelenlevők nem kis meglepetésére: „Igen, azt hiszem, a magyarok a legjobb társaság arrafelé. Ők a legerősebb népfaj, és mindig rendben tartották a többiket.” Lloyd George következetesen szót emelt a románok magyarországi erőszakoskodásai ellen, s a Tanácsköztársaság bukása után a leghatározottabban sürgette a

románok kivonulását – Arday Lajos munkája részletesen dokumentálja a Tanácsköztársaság bukásától a második Clerk-misszióig (október 23–november 25.) terjedő időszak brit–magyar kapcsolatait is.

Az általa feltárt dokumentumok egy érdekes jelenésre is rávilágítanak, nevezetesen arra, hogy e vészterhes hónapokban hazánkban a britekhez fűzték a legtöbb reményt. A már említett Cuninghame ezredes július 8-i jelentésében például így írt erről: „Az angoloknak van a legnagyobb tekintélyük, bevonulásukat az ország lakosságának többsége nagy örömmel üdvözölné”. Még azt is hozzáfűzte ehhez, hogy a népek „nagyon tetszene, ha Magyarország angol domíniummá válna.” S bármilyen abszurdnak tűnik is ez az állítás, tény, hogy az augusztusban kormányt alakító Friedrich István szeptemberben a következő kérést intézte Troubridge admirálishoz, a „Duna szövetséges főparancsnokához”: „Nagy-Britannia késedelem nélkül vegye védnöksége alá Magyarországot, ismerje el a jelenlegi kormányt, és támogassa azt a román erőszakoskodással szemben.” Íme, a brit–magyar kapcsolatoknak egy kevésbé ismert mozzanata...

Az 1920-as év eseményeivel, Apponyi párizsi útjával és meghallgatásával már nem foglalkozik a könyv, de úgy vélem, néhány fontos dolgot, egészen röviden, el kell mondani, hogy kerek képet kapjon az olvasó. Lloyd George már 1919. június 12-én javasolta, hogy az új határok nyilvánosságra hozatala előtt a magyarok képviselőit is meg kellene hallgatni, ám erre, mint ismeretes, csak 1920 januárjában adódott lehetőség. Apponyi Albert fellépése újra a győztesek figyelmének előterébe állította a magyar kérdést, s ennek újratárgyalását a britek budapesti főmegbízottja, Thomas Hohler is támogatta. (S ebben egyetértett vele az itteni realitásokkal megismerkedő William Beveridge, Troubridge admirális, és Sir George Clerk is.) Hohler álláspontja egyértelmű volt: ezek a határok „nem fogják kiállni az idő próbáját”. 1920. február 25-én ezért Lloyd George indítványozta a magyar határok ismételt átgondolását, azzal érvelve, hogy a szövetségesek nem akarhatják a magya-

rokat örök ellenséggé tenni... A Legfelső Tanács március 3-án tartott ülésén a brit kormányfő rámutatott, milyen kockázatokkal jár, ha két és háromnegyed millió magyart idegen uralom alá helyeznek, egész magyar közösségeket úgy adva át, „mint egy-egy marhacsordát”. Olasz támogatással a brit kormányfőnek sikerült a

magyar kérdést a Külügyminiszterek és Nagykövetek Tanácsa elé visszautalni – itt azonban el is úsztak az esélyek. Az e fórumra kidolgozott brit memorandum szerzője Leeper volt, aki saját kormányfőjével szemben a francia álláspontot támogatta... A brit elitben ugyan sokan pártolták az angol hagyományokkal összhangban álló mérséklet politikáját, nemzetünk szerencsétlenségére azonban a Foreign Office közép-európai részlegének Seton-Watson híveivel feltöltött „szakemberei” nem tartoztak e körbe. A londoni parlament 1921. május 5-én ratifikálta a trianoni szerződést érdekes, de a terjedelmi korlátok miatt itt nem részletezett vita után.

A rendszerváltás után sokakban élt az illúzió, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozás automa-

tikusan megoldja a Trianon teremtette gondokat. Ez természetesen nem így történt. Trianonról tehát szólni kell, hiszen – amint a jeles publicista, Skultéty Csaba, a Szabad Európa Rádió volt munkatársa megfogalmazta, Trianon „a mindnapjainkban van jelen” (Szidiropulosz Arkhimédész: *Trianon utóélete*, Kairosz, évszám nélkül). S nem csupán történelmi igazságtalanságként, hanem, Skultéty találó hasonlatával, olyan rejtett aknákként, amelyek folyamatos robbanásveszélyt jelentenek a térségünkben. Trianon nem eshet ki a nemzet emlékezetéből – épp ezért roppant fontosak az olyan munkák, mint Arday Lajosé. A szerzőnek ez a könyve gazdag történelmi életművének is egyik kiemelkedő alkotása; a brit–magyar kapcsolatok e kulcsfontosságú szakaszának a feltárásával, az érdeklődők számára hozzáférhetetlen dokumentumok bemutatásával nemcsak történelmi ismereteinket gazdagítja, hanem nélkülözhetetlen segítséget ad ahhoz, hogy elgondolkodjunk Trianon tanulságairól – s persze arról is, hogy miként viszonyuljunk e traumához az új évszázadban.

